

IDEES

Mals Exemples

David Torras i Llauredó. Advocat

INTRODUCCIÓ

Hi ha una coincidència gairebé general a considerar les actituds incíviques com un mal que en els últims anys s'ha estès de forma progressiva en el teixit social¹.

Així mateix, aquesta qüestió ha estat objecte d'interès creixent en diversos àmbits: algunes editorials n'han publicat assaigs²; les seccions dels diaris dedicades a les opinions dels lectors publiquen molt sovint queixes de ciutadans sobre actituds incíviques; trobem fundacions que hi dediquen seminaris³; prestigiosos sociòlegs pronuncien conferències en relació amb aquest tema⁴; davant l'onada d'incivisme, alguns ajuntaments han canviat les ordenances.

Resulta evident, doncs, que existeix un problema d'incivisme i que des d'alguns àmbits socials, intel·lectuals i polítics hi ha una creixent preocupació per establir-ne les causes i trobar-hi solucions.

S'han assenyalat diverses raons que expliquen aquest fenomen: el menyspreu a la dimensió pràctica de les convencions, la diversitat de models de comportament, l'ocultació de l'autoritat, l'arrogància de les persones, l'educació rebuda, la moda de l'espontaneïsmes, el benestar material mal assimilat, la irresponsabilitat cívica de les administracions, l'anomenat *gamberrisme mediàtic*⁵, o el canvi en l'escala de valors socialment acceptada⁶.

Existeix una altra causa de cabdal importància i que no ha estat valorada o que ho ha estat de forma tangencial⁷; em refereixo als *mals exemples*, a comportaments de persones o col·lectius que pel seu relleu constitueixen una font d'imitació social. Ens referim a polítics, esportistes, artistes, empresaris, periodistes, administracions públiques, sindicats, a tots aquells que per la seva importància marquen les tendències socials o hi poden influir.

Els ciutadans demanem a les persones que ocupen llocs de rellevància pública que encarnin aquells valors que la comunitat considera bàsics per a la convivència. A qui defensa determinats valors considerats socialment desitjables se li exigeix que prediqui amb l'exemple; altrament, aquesta contradicció posa en dubte la validesa d'aquests principis. Això no obstant, qui és exemple d'allò que predica té *auctoritas*, autoritat moral, perquè prova amb el seu comportament la veritat dels valors. I és que a diferència del ciutadà corrent, a qui resulta suficient actuar dins els marges de la legalitat, les obligacions d'aquestes persones van més enllà, en actuar com a representants dels valors que defensa la comunitat.

La persona sense rellevància pública exerceix la influència de l'exemple o l'antiexemplar en el seu àmbit d'actuació: la família, l'empresa, les entitats a què pertanyi. El personatge públic ho estèn, a més, a la societat; per aquesta raó, la forma de comportar-se, d'expressar-se, de dirimir els seus problemes, s'estèn com una taca d'oli entre la ciutadania que li presta atenció. Actuació que, a més, resulta amplificada en el món contemporani on es rep la informació de forma abundant i constant per mitjans que fins fa poques dècades eren desconeguts.

La imatge exemplar universalment reconeguda la va donar Sèneca (Còrdova, 4 dC, Roma 65 dC), una de les personalitats més singulars del món clàssic i de la

¹Vegeu *Ben educats*, de Salvador Cardús, Edicions La Campana, 2003, pàg. 26 i 112.

²Vegeu *Manual de civisme*, de Victòria Camps i Salvador Giner, Editorial Ariel, 1998.

³Seminari sobre educació i civisme de la Fundació Caixa de Sabadell al mes de novembre de 2003, impartit per Salvador Cardús.

⁴Conferència del sociòleg Manuel Castells el dia 27 de febrer DE 2004 al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.

⁵Vegeu *Ben educats*, pàgs. 36, 39, 47, 60, 63, 79, 112, 151 i 178.

⁶Vegeu *I a tu, què t'importa?*, de Josep-Maria Terricabras, Editorial La Campana, 2002.

⁷Vegeu *Manual de civisme*, pàg. 48.

Rambla de Sabadell, 82 • SABADELL
Telèfon 93 726 57 85

literatura universal. El cordovès, en les seves *Epistulae ad Lucilium*, ja advertia que *Longum iter per praecepta, breve et efficax per exempla*: llarg és el camí per preceptes, curt i eficaç a través d'exemples. El filòsof va ser obligat a suïcidar-se davant de les acusacions del seu deixeble Neró, moment terrible en què va donar mostres de la serenitat que predicava en les seves doctrines. Corneli Tàcit⁸ descriu com l'emperador va comunicar a Sèneca, mitjançant un centurió, l'ordre de la seva execució. L'escriptor descriu així la seva reacció:

“Sin inmutarse, pide las tablillas de su testamento; como el centurión se las niega, se vuelve a sus amigos y les declara que, dado que se le prohíbe agradecerles su afecto, les lega lo único, pero más hermoso, que posee: la imagen de su vida”

Per tant, si la ciutadania observa com les persones de relleu incompleixen la llei, menteixen, insulten, distorsionen la realitat, cometen frau o fan exactament el revés d'allò que prediquen, difícilment el cos social tindrà cap motivació per a un capteniment cívic, per respectar unes normes mínimes de convivència, per traslladar a la seva vida quotidiana models de conducta que els seus miralls no segueixen. Els *mals exemples* creen, en definitiva, un estat de desmoralització social⁹. Un proverbi romà il·lustra i resumeix perfectament aquest plantejament: *les paraules mouen, els exemples arrossegueuen*.

Cal fer notar, això no obstant, que, alhora que existeix una voluntat de posar fre a l'incivisme, també existeix una tendència cada cop més accentuada a considerar el civisme com un concepte antiquat. En una entrevista, l'escriptor i acadèmic Francisco Ayala¹⁰ ho il·lustrava amb gran precisió: “(...) Solamente en un aspecto creo que la Academia es hoy reaccionaria. Es reaccionaria en el sentido de que mantiene las formas, la educación, las maneras. En esa Casa la gente no grita, no se quita la palabra, no insulta...En la Academia sigue todavía estando mal visto ese tipo de conducta que fuera, en la sociedad, se ha generalizado. De modo que en tal sentido deseo que la Academia siga siendo tradicional mientras yo viva”.

1. Un pas previ: què és el civisme

Salvador Cardús defineix *civisme* bàsicament com “una qüestió de convencions socials pràctiques al servei de la bona organització de la convivència”¹¹. Per tant, no lliga necessàriament el civisme amb un rerefons ètic. El Dr. Joan Corbella es pronuncia en el mateix sentit¹²: assegura que “pot haver-hi persones ben educades, ensinistrades en prou habilitats socials per resultar agradables als altres, i que tinguin intencions contràries a la bondat”.

Altres autors¹³ inclouen en el concepte *civisme* dos elements: el primer, un conjunt de normes de conducta per relacionar-se en societat i que, per tant, coincidiria amb la primera concepció exposada; el segon, un contingut moral, un conjunt de creences i valors que constitueixen una veritable cultura.

En aquesta línia alguns autors es formulen la pregunta següent: cal actuar moralment? Parteixen de la base de la resposta positiva, de la convicció que cal actuar pensant en alguna altra cosa que no sigui única i exclusivament els interessos propis¹⁴, que cal identificar-se amb el punt de vista més objectiu possible, amb el “punt de vista de l'Univers”, en paraules de Sidgwick¹⁵, o en la *humanitas* de Ciceró, entesa com l'interès i l'afecte per tots els humans.

Per altra banda, si ens fixem en l'etimologia de la paraula *civisme*, ens indica que prové del llatí *cives*, ciutadà i ciutat. I és que saber ser ciutadà representa compartir una humanitat civilitzada. En conseqüència, ens apartem de la definició dels diccionaris a l'ús, segons els quals el civisme és el “zel pels interessos i institucions de la pàtria”, definició que generaria un debat completament diferent del plantejat.

2. La imitació en la història del pensament

Un cop descrit el concepte de civisme, en les seves dues variants, convé fer un breu recorregut històric pel tractament que el concepte d'*imitació* ha viscut en l'evolució del pensament.

No generarà excessiva discussió l'afirmació que assegura que les persones tenim una clara tendència a seguir o copiar allò que observem¹⁶. Segons Javier Gomá Lanzón¹⁷, “somos ejemplos rodeados de ejemplos, envueltos en una red de influencias recíprocas”. O com diria Burke¹⁸: “Todo lo aprendemos mediante la imitación más que por precepto; y lo que aprendemos así no sólo lo adquirimos más eficazmente, sino más placenteramente. La imitación forma nuestras costumbres, nuestras opiniones, nuestras vidas. Es uno de los vínculos más fuertes de la sociedad; es una especie de mutua condescendencia que todos los hombres se rinden unos a otros sin reservas y que es extremadamente halagadora para todos”. En conseqüència, allò que observem dels nostres governants, empresaris, esportistes d'elit, dels creadors d'opinió i tendències, tenen una innegable influència en la nostra tria diària d'opcions. Els seus *mals exemples*, els seus antiexemples, seran referències per a la societat: seran font d'imitació i, alhora, font d'exculpació en la transgressió de les normes que han de marcar la convivència social.

Tanmateix, els mals exemples no són una xacra que s'hagi posat de manifest al segle XXI, sinó que filòsofs, sociòlegs, poetes de tots els temps i, fins i tot, el refranyer han tractat transversalment la qüestió exposada en aquest article.

Això no obstant, fins dates molt recents no s'ha escrit una història general de la imitació ni s'ha intentat una teoria general de la imitació¹⁹. Si bé és cert que existeixen estudis parcials sobre una forma d'imitació en un període de temps (la imitació poètica en el Renaixement) o dedicat a un autor (Plató o Aristòtil), Javier Gomá és qui per primera vegada aborda de forma general la qüestió.

A més, per portar a terme aquest estudi, l'autor esmentat ha hagut de superar diversos prejudicis que respecte a la imitació ha trobat en molts assaigs del segle XX, derivats de postulats anteriors: interpretaven que la imitació pertany a un "estadio inferior del desarrollo humano, considerándolo fenómeno propio de niños, salvajes y masas"²⁰. Així, s'havia considerat que l'etapa imitativa ha de desenvolupar-se cap a una altra de conceptual i racional, com en la història de la cultura es va passar del mite al *logos*.

D'aquesta manera, segons Kant²¹ l'exemple és un mitjà per a l'educació de persones sense maduresa cultural i és incompatible amb l'autonomia del subjecte modern: "En lo que se refiere a la fuerza del ejemplo (sea para lo bueno o para lo malo) que se ofrece a nuestra propensión a imitar o a prevenir, el que otros nos dan no puede fundar ninguna máxima de virtud. Porque ésta consiste justamente en la autonomía subjetiva de la razón práctica de cada hombre, por lo tanto no nos ha de servir de móvil el comportamiento de otros sino la ley".

Javier Gomà divideix la història de la imitació en tres grans períodes: el premodern (des dels grecs fins al segle XVIII), el modern (segle XVIII fins a finals del XIX) i el postmodern (finals del XIX i tot el XX).

En el període premodern la imitació ho era de la Natura, els Antics o les Idees platòniques. Tota la cultura premoderna és una cultura exemplar, "en el sentido que todas las obras poéticas, retóricas, históricas, declaran tener siempre una finalidad ética, y las personas y situaciones que narran han de servir primeramente como ejemplos o antieejemplos para el aprovechamiento moral del lector"²². N'és un clar exponent el prefaci de l'obra de Tit Livi sobre la història de Roma²³: "Lo que el conocimiento de la historia tiene de particularmente sano y provechoso es captar las lecciones de toda clase de ejemplos que aparecen a la luz de la obra; de ahí se ha de asumir lo imitable para el individuo y para la nación, de ahí lo que se debe evitar, vergonzoso por sus orígenes o por sus resultados. Por lo demás, o me ciega el cariño a la tarea que he emprendido, o nunca hubo Estado alguno más grande ni más íntegro ni más rico en buenos ejemplos".

En l'època moderna desapareix la teoria de la imitació en les seves tres classes. La hipòtesi de Javier Gomà per a aquesta mutació és que "la estructura subyacente a las tres clases, la relación modelo copia, vigente durante siglos, fue reemplazada en un cambio que hace época, a impulsos de la nueva conciencia del individuo y del desarrollo de las ciencias, por otra estructura cultural en la que la imitación ya no cumple ninguna función. Esa nueva estructura sustitutiva es la idea de *sujeto moderno*, fondo intelectual que ilumina las otras categorías y conceptos que la Modernidad acuña: experiencia, autoconciencia, progreso, autonomía, emancipación, etc. En efecto, ese sujeto se yergue en el centro de la realidad, a la que impone su ley, y no tolera la heteronomía de ningún modelo imitable (...)".

Aquesta visió entra en crisi a finals del segle XIX i començaments del segle XX amb la crisi de la Modernitat, en què sorgeix el que Javier Gomà qualifica com *teoria de la imitació moral de prototipus*: "el modelo es ahora una persona libre y creadora, no un canon intemporal y prefijado; la copia es igualmente un sujeto libre y pensador, no una réplica inerte. No basta ya con copiar o reproducir lo más exactamente posible el modelo porque ahora cada uno de los elementos conserva su autonomía y su individualidad y lo que se ofrece a la imitación es la conducta y el ser del prototipo (...)".

L'autor reconeix, però, que abans del segle XX existia l'estudi del fenomen de la imitació de les persones, tot i que no va interessar al *pensament* (la cursiva és de l'autor esmentat). Efectivament, com a confirmació de la teoria de Javier Gomà, citem diversos autors en què es destaca aquest fenomen de la imitació, més concretament, dels *mals exemples*: L'escriptor romà Plini el Jove (62 a 114 dC), de qui se n'aprecia més el valor documental dels seus texts que el mèrit literari,

⁸Vegeu *Anales*, XV, 62, Corneli Tàcit, Ed. Gredos, Madrid, 1980, traducció de José L. Moralejo.

⁹Vegeu l'article de Javier Gomà Lanzón a l'ABC de 23 de novembre de 2004

¹⁰Vegeu l'ABC de 10 d'octubre de 2004.

¹¹Vegeu *Ben educats*, pàg. 19.

¹²Vegeu el suplement dominical del diari *Avui*, 18 de gener de 2004.

¹³Vegeu *Manual de civisme*, pàg. 14 i 15.

¹⁴Vegeu *Ètica pràctica*, Peter Singer, Ed. Ariel, 1984.

¹⁵Vegeu *The Methods of Ethics*, Londres, 1907.

¹⁶Vegeu *Manual de civisme*, pàg. 154.

¹⁷Vegeu *Imitació i experiència*, Ed. Pre-Textos, 2003, Premio Nacional de Ensayo 2004

¹⁸Vegeu *Investigación filosófica acerca del origen de nuestras ideas sobre lo sublime y lo bello*, Ed. Tecnos, 1987, traducció de Menene Gras Balaguer.

¹⁹Formula, per primera vegada, aquesta història i una teoria general de la imitació Javier Gomà Lanzón en el seu assaig, ja citat, *Imitació i experiència*.

²⁰Vegeu *Imitació i experiència*, pàg. 24.

²¹Vegeu *Metafísica de las costumbres*, segona part, "Doctrina ética del método", E. Kant, Ed. Tecnos, Madrid, segona edició, 1994, traducció d'Adela Cortina i Jesús Conill.

²²Vegeu *Imitació i experiència*, pàg. 337

²³Vegeu *Historia de Roma desde su fundación, Libros I-III*, Prefaci 10-11, Ed. Gredos, 1990, traducció J.A. Villar Vidal.

assegurava en la seva obra *Panegyricus* que *Melius homines exemplis docentur*: els homes són alligonats millor amb exemples.

Per altra banda, el que esdevingué poeta oficial de l'Imperi Romà, Claudià (Alexandria 370, Roma 405), subratlla en una de les seves obres més conegudes, *De Consulato Stiliconis*, que *In vulgus manant exempla regentum*: els exemples del governant s'estenen entre el poble.

Poc més de mil anys més tard, l'humanista més il·lustre d'Europa al finalitzar l'Edat Mitjana, Erasme de Rotterdam (1467-1536), denunciava els mateixos mals que Claudià. Reproduïm la traducció feta del llatí al castellà per A. Rodríguez Bachiller de l'obra més famosa de l'autor, *Elogi de la Follia*, en l'edició de 1970 de l'editorial Aguilar: "los vicios de los demás, ni trascienden de la misma manera, ni tienen tanta resonancia; en cambio, si un rey comete el más ligero extravío, en el mismo instante, por la posición que ocupa, se generaliza, así como la peste, el contagio".

Tot i amb això, abans del segle XX va haver períodes culturals en què es va practicar amb especial intensitat la relació imitativa, que podrien ser qualificats com *cultura de prototipus*: aquestes èpoques són l'Edat Fosca grega dels poemes homèrics i l'Antic i el Nou Testament.

En els poemes, els herois són individus exemplars que amb el seu comportament mostren les normes vinculants i tradicionals, "leyes individuales que se exponen para la ilustración y obediencia de los oyentes"²⁴. En l'Antic i Nou Testament, la imitació arriba al seu punt culminant amb la figura de Jesús de Natzaret: els màrtirs dels primers segles volien imitar Crist i per morir com ell s'oferien als seus perseguïdors.

En aquest sentit, en la Siràcida, tradicionalment anomenat l'Eclesiàstic, l'autor, Jesús, fill de Sira, redacta un seguit de reflexions, aforismes i sentències sense seguir cap ordre especial. Vegem Siràcida 10,2, especialment il·lustrativa de l'objecte d'aquest article: "Tal com és el cap d'estat són els seus ministres, tal com és el governador de la ciutat són tots els seus habitants".

Ja en el segle XX, l'autor que ha portat a terme una reflexió més profunda sobre els sentiments i els prototipus ha estat Max Scheler²⁵. L'autor reconeix tres nivells de realitat: els objectes, els valors i les persones. El subjecte participa de cadascun d'aquests nivells de realitat de manera diferent: primer, participació en el mode de ser dels objectes mitjançant el coneixement; segon, participació en els valors mitjançant el sentiment i tercer, participació d'una persona en l'existència d'una altra persona mitjançant la simpatia.

Scheler aplica aquest esquema tant als individus com als pobles. Respecte als individus diu: "Mucho antes de que una educación y enseñanza consciente tome entre sus manos al niño, éste, por involuntaria imitación, por actitudes, modos de expresión y acciones previas a toda comprensión consciente, ya ha esbozado un esquema de su destino futuro. (...) Las imágenes que tiene del padre y de la madre, de los hermanos y parientes, no sólo determinan el amor y el odio hacia esas personas, sino que determinan lo que quiere y odia en general, determinan ante todo los márgenes de indicios de cualquier tipo de cosas, de esquemas de valores en los que en el futuro evolucionará su amor y su odio".

Pel que fa a la societat: "el destino de los pueblos se configura por las formas mentales intuitivas y valorativas del mundo troqueladas en sus mitos, en primer lugar, en los modelos personales contenidos en el mito".

Quant als refranys, cal fer notar que diverses cultures inclouen la influència dels exemples en el comportament aliè. Els xinesos ens diran que *un bon exemple fa fàcil el difícil, o bé que tots els mals exemples han sorgit de bons principis*. A Castella ho expressen així: *val més un exemple que cent consells*.

Per tant, resulta clar que diversos pensadors, de tots els temps, i diverses cultures, han coincidit a assenyalar el que podria ser una característica comuna de la condició humana: el valor de l'exemple i l'especial incidència del mal exemple d'aquell qui té una posició d'influència en la societat.

3. L'aprenentatge social: una visió psicològica de la imitació

Que la imitació de determinats models de conducta suposa una important influència sobre la conducta pròpia és una qüestió, així mateix, que la psicologia ha estudiat a bastament²⁶.

Històricament, la imitació va ser un dels temes de moda en la primera psicologia social de la segona meitat del segle XIX²⁷. De fet, l'espurna de les primeres investigacions prové de l'impacte de la famosa obra de Charles Darwin, publicada l'any 1859, *On the origin of Species by Means of Natural Selection*. En el capítol VIII d'aquest llibre s'estudia la importància de l'instint com a mitjà per verificar la seva teoria de la selecció natural i encara que no cita expressament la imitació, aquest concepte serà un dels pressupostos tant de l'adaptació com de la continuïtat i de l'evolució.

Ara bé, els estudis de Darwin s'interpreten de forma biològica, comú a animals i homes, de forma que la imitació es manifestaria clarament en infants, pobles salvatges i masses.

La posterior evolució de l'aprenentatge social i la superació de la visió darwiniana ha conduït a perspectives teòriques i metodologies molt diverses. Bàsicament, s'ha dividit en dues grans escoles: el conductisme i el cognitivisme, i cadascuna d'aquestes grans tendències no conformen edificis monolítics, sinó que contenen diversos matisos i evolucions històriques.

Si el conductisme es basava en l'estudi davant la reacció a estímuls, el cognitivisme posava l'accent en

l'elaboració d'aquests estímuls, l'organització de plans i estratègies que guien la conducta.

Avui, però, s'han superat aquestes divisions i predomina l'anomenat "conductisme de tercera generació", en què sobresurten els estudis de Bandura. La teoria de Bandura²⁸, professor a Standford (EUA), es basa en el determinisme interactiu entre personalitat, conducta i mitjà. I la personalitat es conceptualitza fonamentalment des de factors cognitius i motivacionals.

Actualment, davant els resultats de les investigacions efectuades, s'admet l'existència d'un aprenentatge social, observacional o vicari, diferent dels processos de condicionament²⁹. Els resultats de les investigacions mostren que en les societats desenvolupades, les tecnologies de la comunicació han incrementat enormement el paper de l'aprenentatge per observació de models, televisió, video, cinema i ràdio.

En aquest sentit, l'ésser humà pot aprendre observant els comportaments d'altres persones i de les conseqüències de les seves conductes. Aquesta capacitat per aprendre per observació permet adquirir pautes de conducta, sense haver de configurar-les mitjançant un costós procés d'assaig/error³⁰.

Aquests estudis mostren que dels senyals que influeixen sobre la conducta en un moment determinat, cap és tan freqüent ni té tan valor informatiu com els actes aliens. És un procés adaptatiu; confiant en els models dels altres l'individu pot actuar de forma adequada en cada situació, sense haver de descobrir cada vegada quina és la conducta adequada i acceptada socialment. Però no tots els models són eficaços. Els factors són diversos i depenen principalment dels atributs del model, dels atributs de l'observador i del valor funcional de la conducta modelada. Els models que ostenten certa posició social, competència i poder resulten més eficaços en promoure en els altres conductes similars, així com els models que resulten atractius per algun aspecte³¹.

Així, en les situacions diàries, els incentius externs per portar a terme la conducta modelada poden adoptar la forma de beneficis materials, estimulació sensorial agradable, respostes socials positives, o recompensa per l'eficàcia en el control dels esdeveniments externs mitjançant les habilitats modelades³². I d'aquesta manera, el reforçament vicari es produeix quan un observador augmenta la conducta després d'haver observat com altres individus han estat recompensats al realitzar-la.

En les teories conductistes, cognitivistes, o en la seva última reformulació estem davant l'estudi de la microimitació; però quan el que s'analitza no són individus sinó societats parlem de la macroimitació, i en aquest sentit destaquen com a precursors els estudis de Bagehot³³ i Tarde³⁴. Aquest últim defineix el concepte *societat* com "una reunió de seres en cuanto están dispuestos a imitarse entre sí o en cuanto, sin imitarse actualmente, se asemejan, y sus rasgos comunes son antiguas copias de un mismo modelo".

Segons Javier Gomà³⁵, "la teoría tardiana encierra, bien mirado, una teoría imitativa-ejemplar de las élites: las invenciones son propagadas por la minoría superior ejemplar, que es imitada por la mayoría seguidora. (...) La ejemplaridad de los superiores configura o moldea a la mayoría y ésta conforma su ser al espejo arquetípico."

Ortega y Gasset³⁶, en una variant de l'anterior teoria, considerà que la minoria selecta està integrada pels millors en el sentit antropològic-vital, de forma que són exemple social, moral i estètic per a la massa: "He aquí el mecanismo elemental creador de toda sociedad: la ejemplaridad de unos pocos se articula en la docilidad de otros muchos. El resultado es que el ejemplo cunde y que los inferiores se perfeccionan en el sentido de los mejores".

²⁴Imitación y experiencia, pàg. 190

²⁵Vegeu *El formalismo en la ética y la ética material de los valores. Nuevo ensayo de fundamentación de un personalismo ético*, Revista de Occidente, Madrid, I, 1941 i II, 1942, traducció de Hilario Rodríguez Sanz.

²⁶Vegeu Bandura, Grusec i Menlove (1967), "Some social determinants of self-monitoring reinforcement systems", *Journal of personality and social Psychology*, 5:449-456.

²⁷Vegeu *Aproximaciones a la psicología social*, Sendai, Barcelona, 1990. L'autor, Tomás Ibáñez García, manifesta que els tres grans temes de la psicologia social en la seva primera època són la imitació com a instint, la suggestió i la massa. Això no obstant, cal fer constar que existeix un precursor dels estudis de la imitació, Alexander Bain, qui al 1855 publica el seu assaig *The senses and the intellect*, en què proposa una teoria de la imitació com aprenentatge, basat en l'assaig / error i descarta la hipòtesi de l'instint.

²⁸*Social foundations of thought and action: a social cognitive theory*. Nova York, Prentice Hall (traducció al castellà, Barcelona, Martínez Roca, 1988).

²⁹Vegeu Bandura, *Principles of behaviour modification*, Nova York, Holt, Rinehart and Winston (traducció castellana, Salamanca, Sigueme, 1983). També vegeu *Social learning theory*, Nova York, Prentice Hall (traducció castellana, Madrid, Espasa Calpe, 1982).

³⁰Vegeu Bruner, *Acción, pensamiento y lenguaje*, Madrid, Alianza, 1984.

³¹Vegeu Bandura, Ross i Ross, "Imitation of film-mediated aggressive models", *Journal of abnormal and social Psychology*, 66: 3-11.

³²Vegeu Skinner, B.F., *About behaviorism*, Nova York, Knopf.

³³Vegeu *Leyes científicas del desarrollo de las naciones en sus relaciones con los principios de la selección natural y de la herencia*, La España Moderna, Madrid.

³⁴Vegeu Gabriel Tarde: *on communication and social influence*, University of Chicago Press, 1969

³⁵Op. Citada, pàg. 248.

³⁶Vegeu *La teoría de la minoría selecta en el pensamiento de Ortega y Gasset*, I. Sánchez Cámara, Editorial Tecnos, Madrid, 1986.

El pensament d'Ortega y Gasset va evolucionar, i aquesta mutació queda recollida en el conjunt de treballs que porten el títol *El Hombre y la gente*. Segons Javier Gomá, "se diría que Ortega y Gasset, retrocediendo ante las adherencias fascistas que asume la teoría de las élites principalmente en Italia en la década de los veinte y treinta, evoluciona hacia una radicalización individualista de la moral. La indocilidad e inmoralidad de la masa se extiende ahora a toda vida social en su conjunto, a la gente, vivero de la inautenticidad y falsedad, como el *Man* heideggeriano, de modo que toda la vitalidad y autenticidad de la minoría selecta se refugia en el individuo.(...)"³⁷

Per últim, en el renaixement de la teoria de les elits al món anglosaxó³⁸, estarem davant teories descriptives de presa de decisions d'elits burocràtiques o empresarials, sense qualificar la societat de *massa al·lucinada* o mostrar pretensió d'exemplaritat moral de les elits.

4. La concreció de la teoria

Malauradament, els *mals exemples* es reproduïen habitualment, en una successió que ens fa gairebé impermeables a aquests esdeveniments i que arriba a reduir fins al límit la nostra capacitat d'indignació moral.

Com que aquest article s'adreça a una revista cultural, m'ha semblat oportú referir-me a una situació que de ben segur els lectors reconeixeran; el creixent debat sobre la mercantilització de la cultura i que ha tingut la seva última expressió més sorollosa en la polèmica del Premi Planeta. La picaraballa entre Juan Marsé, com a membre del jurat, i la premiada, Maria de la Pau Janer, en un to certament poc elegant, posa de manifest que la línia entre allò que Marsé anomena *vida literària* i la literatura és cada cop més tènue.

Polèmiques com l'anterior no són la primera a Catalunya³⁹ ni tampoc aquestes disputes presenten sempre les bones maneres de persones de les quals se suposa un *savoir faire* més distingit. És el cas de la controvèrsia generada arran de l'obra de Bernard-Henri Lévy. L'autor francès és un dels assagistes més famosos del nostre país veí, beneficiari d'una substanciosa herència que li permet portar una vida de gran rentista, i autor que en els últims anys ha publicat obres amb gran èxit comercial.

En les últimes setmanes del mes de novembre de 2004, cinc biografies sobre aquest personatge intentaven desmuntar la figura de BHL, qualificant-lo d'apropit, megalòman, impostor, oportunista i lladre d'idees. L'autor criticat va qualificar els seus detractors com "rates de claveguera".

Un professor de filosofia i un periodista, Richard Labévière i Bruno Jeanmart, estan ultimant un assaig titulat *De l'absència de pensament en l'obra de Bernard-Henri Lévy*. Els autors asseguren que "tota l'obra de BHL és una immensa impostura, sostinguda per xarxes amistoses i publicitàries d'un senyor que s'ha servit dels seus diners, amistats i relacions per fabricar-se una figura d'estrella filosòfica".

Dos periodistes, Nicolas Beau (*Le Canard Enchaîné*) i Olivier Toscer (*Le Nouvel Observateur*) treballen en una línia d'investigació semblant: desmuntar el "sistema mediàtic" de BHL, amb el suport de la seva fortuna personal.

Jade Lindgaard i Xavier de La Porte, van publicar el llibre *El B.A.B. de BH*. Denuncien fets i actituds molt greus: "còpies", "errors", "oportunisme", "pensament buit", "mentides de trepador sense escrúpols", que es resumeixen en una frase lapidària: "un intel·lectual compromès...al servei d'ell mateix".

Philippe Cohen, autor i periodista, està preparant una biografia de BHL que hauria de comptar amb l'opinió personal del polèmic filòsof.

Més enllà de la polèmica, la publicació d'aquestes crítiques a BHL⁴⁰ destapa la mercantilització cultural i la "vedetització" de la vida presumptament cultural,

en què es posa de manifest la necessitat de "volver a la exigencia y el rigor del pensamiento"⁴¹. Tampoc no pot descartar-se, per altra banda, que aquesta quantitat inusual d'assaigs dedicats a la mateixa persona estigui en línia amb la mateixa mercantilització que es pretén denunciar.

En definitiva, em sembla evident la relació entre els *mals exemples* i les conductes incíviques, tot i que resulta clar que no en són la causa única. Permeteu-me, això no obstant, que formuli un desig i no una predicció (en aquest cas, l'article tindria, em temo, un to excessivament pessimista per acabar): valdria la pena que tots plegats ens mostréssim més exigents per ser una font de *bons exemples* i que no fóssim tan tolerants amb els que no saben conviure; potser així, si comencem per la base, el núvol arribaria fins a la part més alta de la piràmide social. Somniar és, de moment, gratuït.

³⁷Op. Citada, pàg. 260

³⁸Vegeu *The Managerial Revolution* (1941), de Walter Burnham i *The Power Elite* (1956) de C. Wright Mills.

³⁹Vegeu l'article de Joan Ripoll, *Premis o literatura*, publicat al *Diari de Sabadell* de 5 de novembre de 2005, en què l'autor cita la recent polèmica sobre la concessió del Premi Nacional de Literatura a Toni Sala.

⁴⁰Vegeu l' *ABC*, 8 de novembre de 2004

⁴¹Vegeu l'article d'opinió d'Ignacio Sánchez-Cámara en l' *ABC* de 8 de novembre de 2004